

TAVASZI ÚT AMERIKÁBA

Nem először jártam Amerikában, s gondolom nem is utoljára. Két-három évente szoktam átmenni az Újvilágba, hogy kicsit körülnézzek, megtudjam, mi történik arrafelé szakmai téren, s azt is, hogy vannak azok a régi barátok és ismerősök, akikkel a hatvanas-hetvenes évek óta tartom a kapcsolatot. Más szóval próbálom egyeztetni az amerikai egyetemek lengyel és magyar tanszékeinek látogatását a magyar diaszpóra kisebb-nagyobb csoportjainak, központjainak felkeresésével. Érdekes, változatos és nemegyszer nagyon tanulságos ez az Amerika-járás.

Idén áprilisban elsőnek Chicago O'Hare repülőterén tett le a londoni óriásgépet. Ide gyakran visszavisszatérek, már csak lengyel szempontból is, lévén Chicago Varsó után a világ legnagyobb lengyel városa, az itt élő lengyelek számát hétszáz ezer és egymillió közöttre teszik. Napilapjuk és saját tévé-csatornájuk van itt a lengyeleknek (egyszer, nagyon régen, engem is meginterjúváltak ezen a csatornán egy sonkakonzerv-hirdetés és egy tizes mazurka között), nemrégben indult kétnyelvű folyóiratuk a 2B (or not to be) címen, és számos egyetemen van lengyel nyelvoktatás. Ezek között is talán a legnagyobb az UICC, vagyis az illinois állami egyetem chicagói kampusza, ami nincs túl messze a város üzleti negyedétől. Ennek az egyetemnek a presztízse gyorsabban nő, mint a költségvetése és mivel tandíja sokkal alacsonyabb, mint a rangosabb helyi magánegyetemeké, így látogatottsága is nagyobb.

Az UICC-n ezúttal egy lengyel—magyar témájú (a második világháború bűneivel foglalkozó) irodalmi előadást tartottam, Radnóti és Pilinszky, Tadeusz Borowski és Czesław Miłosz verseivel illusztrálva mondókámat, s meglepett, mennyi fiatal érdekelt előadásom, igaz, annak szervezésében oroszlanrésze volt itt tanító kitűnő nyelvész barátomnak, Makkai Ádámnak. Ádám hosszú éveken át a LACUS című nagy amerikai—kanadai nyelvész-társaság fő szervezője, s motorja volt; nemrégben tért vissza pár éves hong-kongi vendégprofesszorkodásból Chicagóba, egy felhőkarcoló tizenhatodik emeletén lakik magyar feleségével, Ágival, gyönyörű keleti bútorokkal berendezett lakásban és, ami a legfontosabb, a lakás a tóra néz! Barátom most egy nagy magyar költői antológia szerkesztésén dolgozik, ez a Halotti beszédől Kányádi Sándorig lesz hivatva bemutatni költészetünket — angolul. A feladat óriási és bár Budapestről is hatékonyan támogatják, nem irigylem Ádámot, tudom, milyen roppant fába vágta a fejszéjét (nemrégben én is szerkesztettem egy hasonló, de jóval kisebb antológiát). A szerkesztés fizikai része a legkimerítőbb: naponta órákon át ülni egy szövegszerkesztő előtt és szerzetesi türelemmel szedni, javítani, újra szedni a szövegeket, a rengeteg angolra fordított magyar verset. Ha minden jól megy, az antológia kész lesz már a nyár végére.

Chicagóban magyarul is tartottam előadást, „Forradalom és irodalom” címen. Részben az 56-os magyar forradalom irodalmi fogadtatásáról, feldolgozásairól beszéltem, részben pedig arról, hogyan kötődnek saját verseim ehhez a dátumhoz — fordulóponthoz, ami egyszerre volt történelmi és személyes, teljesen megváltoztatta életemet és sok tízezer más magyar életét. Az előadást az irodalomkedvelő magyarok szervezték, akik között első helyen kell említenem a már nyugdíjas, de változatlanul aktív mesterszakács-irodalmár Szathmáry Lajost és az energikus irodalom-szervező-lapszerkesztő Mózi Ferencet (folyóirata, a „Szivárvány” most kettős, chicagói és budapesti szerkesztőséggel működik) és rögtön utánuk egy fiatal magyarországi párt: Pálkás István költő-újságíró és elbűvölően csinos orvos menyasszonyát, Bálint Évát. Ők ketten biztosították az előadótermet és azt is, hogy az összejövetel ne csupán szemle, de gasztronómiai élvezetet is jelentsen a megjelentek számára egy kondér ihletett babléves és sokféle remek rétes formájában. A közönség nagy részét a jelenleg Chicagóban és környékén tartózkodó fiatal magyar ösztöndíjasok alkották; öröm volt velük beszélgetni. Pálkás István egyszersmind bejelentette egy új magyar kulturális egyesület, a Pilvax Kör megalakulását — bárcsak tudnának a hajdani „Tulipános Láda” nyomába lépni, annak hagyományait folytatni...

Következő állomásom Columbus volt, Ohio államban. Az itteni állami egyetem Szláv és Kelet-Európai Intézetének vendége voltam és bár csak egy előadásra volt meghívásom (amit a mai lengyel líra egyik legkiemelkedőbb mesteréről, Zbigniew Herbertől tartottam) vendéglátóim ugyancsak kitétek magukért programszervezésben. Úgy tudom, ez a legnagyobb, egy kampuszra összpontosított állami egyetem az Allamokban, a diákok száma 60 ezer körül van; és mivel a hófúvásos utóéletből egy nap alatt napugaras enyhe tavasz lett, még az idő is nekem segített, bejárhattam az óriási kampuszt, s később magát Columbus városát. Magyarokkal itt ugyan nem találkoztam, de érdekes dolgokat hallottam az amerikai egyetemeken jelentkező újabb tendenciákról. Például azt, hogy míg a szláv (és általában az európai) nyelvek iránti érdeklődés csökkenőben, bár ez alól a spanyol talán kivétel, mivel terjed, mint a futótűz Amerikában — számos egyetemen erősödött az ún. térségkutatás, ami azt jelenti, hogy a politológusok, közgazdászok és szociológusok befolyása növekszik a filológusok kárára. És persze népszerűvé a nemrégiben kitalált „tudományágak”, a **women's studies**, **black studi-**

es és társaik. Feltehetnénk a kérdést, vajon valóban létezik „nőtudomány” vagy „a fekete faj tudománya” és érdemes-e emberek ezreinek ezekre a nagyon partikuláris, de egyáltalán nem ellenőrizhető szakokra specializálódniuk? Hiszen ilyen alapon rövidesen lesznek kizárólag homoszexuális szempontból „specializált” tanszékek, meg olyanok is, amelyek a csökkent értelmű drogok lelki életét fogják tanulmányozni. De végülis nem én döntöm el, mire van és mire nincs pénz ebben a bőkezű, szép Amerikában.

Maga Columbus sokat fejlődött az elmúlt tizenöt évben. Utoljára 1980-ban töltöttem itt el egy kínosan unalmas estét, s meglepett most a Scioto folyó partján emelkedő felhőkarcolók elegáns együttese. Megnéztem az állami szenátus éppen restaurálás alatt álló épületét; Chicagóban úgy mondták, hogy valahol a bejáratnál egy emléktáblán van egy Kossuth-idézet, ami azért hangzott valószínűnek, mert Kossuth valóban járt (Cleveland és Cincinnati között, ahogy Pulszky megírja) Columbusban, s bizonyára itt is tartott egy beszédet. Ha Kossuth-idézetet nem is, a State House előcsarnokában egy oszlopon ezt az emléktáblát találtam: „Itt állt Abraham Lincoln amikor Columbusba látogatott”. Valószínűleg le is ült valahová, de ezt az emlékhelyet már nem tüntetik fel. A State House mellett nemrégben leplezték le Columbus Kristóf szép bronzszobrát és bár ő maga sohasem járt Ohio-ban, a nagy felfedező vezérgályájának, a Santa Mariának is látható itt egy kitűnő replikája — ott áll lehorgonyozva a folyóparton.

A következő repülőterem, amire leszálltam, a roppant forgalmat lebonyolító Newark volt, New Jersey államban. Ide Nagy Károlyék hívtak meg (megint csak nem először) és szerveztek nekem elég sűrű, de azért érdekes programot. Ebben sor került egy angol nyelvű beszélgetésre fiatal, második generációs magyar-amerikaiakkal, egy inkább szeminarium mint előadásra a Rutgers egyetem Magyar Intézetében és egy chicagóihoz hasonló magyar nyelvű nyilvános előadásra. A Rutgersen olyan diákoknak beszéltem a magyarból angolra fordítás problémáiról, akiket ez a téma — tanulmányaik főirányánál fogva — eléggé érdekelt. Néhány már klasszikusnak tekinthető modern magyar költő verseinek elemzése után saját verseim angol fordításából, illetve új könyveimből a **My Manifold City** című válogatásból olvastam fel.

Utána szabad beszélgetés indult, s érdekelt, hogyan reagáltak bemutatott szövegeimre a hallgatók. Egyikük például megkérdezte, szerintem van-e egyáltalán jövője a magyarnak ebben az „angolcentrikus”-számítógépes korban? Nem valószínű-e, hogy a világgal valahogyan „felszippantja” az összes többi nyelvet? Megnyugtatóvá számítottam, hogy bár igaz, minden héten, sőt, talán mindennap kihál egy újabb nyelv valahol a nagyvilágban, azért olyan rohamosan még nem fogyunk; a magyart hálálstenek még elég sokan beszéljük (nyelvünk 46. helyen áll a nagyságrend szerinti világlistán) — és! ennek a nyelvnek olyan hangzása és olyan gazdag irodalma van, hogy egy külföldinek már csak emiatt is érdemes megtanulnia.

Fennáll persze annak is a lehetősége, hogy valamilyen számítógépes-eszperantó veszi át a világhatalmat. Igen, de kényszeríteni akkor se lehet az embereket, hogy szokjanak le a nyelvükről; tehát lehet, hogy minden nyelv háttérbe szorul a XXI. században; a képirás terjed, s unokáink talán már csak makogva és képekben fognak értekezni egymással. Ez azonban már nem a mi gondunk. Amíg a földön járunk és magyarul (is) beszélünk és írunk, finomítsuk és gazdagítsuk, kezeljük jól a nyelvet. És próbáljunk belőle átadni a világnyelvek olvasóinak annyit, amennyi lehetséges.

Magyar előadásomat a Rutgers Student Center egy kényelmes termében rendezték Nagy Károlyék. Maga Károly, az Öregdiák Szövetség, illetve a Bessenyei Kör többszörös elnöke és alapító tagja mutatott be a közönségnek. Itt már többször voltak az „ötvenhatosok”, akikkel együtt emlékezhettem a forradalomra, s arra, ami azóta történt. Versekkel színesített előadásomat azzal a reménnyel fejeztem be, hogy '56 a jövőben nem lesz politikai kampányok kisajátítandó tárgya, hanem megírhatják róla — és nemcsak az írók és költők, a történészek is — a teljes igazságot. Mert a forradalomban éppen az volt a csodálatos, hogy egyszerre volt demokratikus-szocialista és nemzeti tartalma, s hogy Nagy Imrere ma úgy emlékezhetünk, mint olyan mártírra, akin az egész nemzet és a szabadságban bízó emberiség egyaránt osztozhat. Megemlítettem, hogy éppen a napokban jelent meg Litván György szerkesztésében Londonban egy olyan „történelmi olvasókönyv”, amelyik eddig talán a legobjektívabb angol nyelvű forrása lehet a Magyar Október történetének (**The Hungarian Revolution**, Longman Kiadó, 1996).

Newarkból még lelátogattam Floridába, s itt, Miami Beachen egy angol nyelvű versolvasó esttel fejezhettem be ezt az amerikai körutat. Ennek megszervezését a magyar születésű, de gyermekkorától az Egyesült Államokban élő amerikai író, Peter Hargitai vállalta magára. Péter jó prózát írt angolul, újabb fordít is magyarból: Szerb Antal „Utas és holdvilág” című könyvének angol fordítása, „The Traveler”, már második kiadásban jelent meg, igen szép fedőlappal. Egyébként a Florida International Universityt tanít, de verseimet nem ott, hanem Coral Gables-ben olvastam fel, egy igen jól ellá-

IRODALMI KÖZPONT NAGYMARTONBAN

A kezdet

Kezdetben volt a helyiség, azután a gondolat. Amikor a politikai tanfolyamok számára létesített intézményt Mattersburg/Nagymartonban bezárták, üresen állt egy ideig az épület. Töprengeni kezdtünk, az üresen álló termeknek mi legyen a sorsuk. Az Oktatási- és Művészeti Minisztérium Felntőtképző Osztályának kezdeményezésére 1993-ban terv született, amely értelmében Irodalmi Központ (Literaturhaus) létesült Nagymartonban. Az átalakítási munkálatok pénzügyi okok miatt csak 1994-ben kezdődtek el.

A nagymartoni Irodalmi Központ (Literaturhaus) megszületését a település földrajzi helyzete és a meglévő helyiségek határozták meg. Ez az intézmény alkalmas és képes arra, hogy közvetítse a közép-európai népek irodalmának és történelmének főbb eszméit, az épület termei pedig ideális helyiségek ezeknek az irodalmaknak a bemutatására és népszerűsítésére. A könyvtárral együtt hamarosan felépül egy videó- és fonotéka is.

Az Irodalmi Központ periférikus földrajzi helyzete alkalmassá teszi az intézményt a nemzetiségi kultúrák feldolgozására (Burgenlandban horvátok, magyarok, románok is élnek). Tevékenységének egyik súlypontja éppen ez lenne. További célok, feladatok: burgenlandi irodalom, irodalom Burgenlandról; a népmozgások, a történelem, a regionalizmus és a hétköznapi életmód szakirodalma. A nagymartoni Irodalmi Központ az irodalomnak olyan háza, olyan otthona, amelynek tevékenységét már nem Bécs irányítja. Az intézmény ugyancsak periférikus helyzetű központokkal veszi fel a kapcsolatot; hasonló helyzetű településekkel alakít ki jó kommunikációs viszonyt. Ugyanakkor a felnőttképzésnek, az irodalom és a tudomány terjesztésének, népszerűsítésének a színtere is. Interdiszciplináris jellege a felnőttképzésben alapvető követelmény.

Történelmi háttér

Amint ismeretes a II. világháború után két részre szakadt Európa. Kontinensünk politikai megosztottsága elsősorban azoknak az országoknak a szociális és kulturális életére volt nagy hatással, amelyek az egykori nagyhatalom befolyási övezetébe estek. Ez a befolyás nemcsak a politikában és a gazdasági rendszerben érezte hatását. Fontos azonban felfigyelni arra a jelenségre, hogy az irodalmi és művészeti világkép gyakran szöges ellentétben állt a „kelet-európai” országok politikai rendszerével.

A „kelet-európai” országok irodalmi azonban egészen a 80-as évek derekáig alig voltak ismertek a „nyugat-európai” olvasók számára. Ritkán jelentek meg könyvismertető a „kelet-európai” irodalomról, s ugyancsak fehér hollónak számított egy-egy tudósítás, vagy egy-két író, költő bemutatása. Az osztrák sajtóban megjelenő gyér híradások, cikkek, recenziók is néhány érdekelt személy ügybuzgalmának és kezdeményezésének köszönhetőek. Semmiképpen sem sikerült tehát nyilvánosság elé vinni ezt az irodalmat.

A „kelet-európai” irodalmak fordítási és kiadási gondját a II. világháború után az NDK vette át. Ráadásul abban az időszakban több „kelet-európai” ország kormánya megakadályozta a számára kellemetlen írók munkáinak megjelenését. Ez történt például több kritikus hangú cseh íróval 1968 és 1989 között: vagy az írászatlan fiókjának írtak, vagy szamizdat kiadványokban jelentek meg. Csak néha sikerült emigráns könyvkiadókhöz eljuttatni kéziratot.

A legjobb művészeket és tudósokat fosztották meg publikálási joguktól. Kivonták műveiket a könyvtári forgalomból, nevüket a névmutatókból és katalógusokból... Az ideológiai és politikai terror minden olyan személyt meg akart félteleníteni, aki valamilyen módon megpróbálta becsempészni a hivatalos kiadványokba az állampolgárról és az államról, a kultúráról és a szabadságról szóló ügyvezetett revizionista nézeteit.

(Paul Kruntorad: Aus zwanzig Jahren Finsternis. Tschechische und slowakische Erzählungen, 1970—1990, Wien 1991, 14. old.)

A 80-as évek közepén nőtt meg igazán nyugaton a „kelet-európai” irodalmak iránti érdeklődés. Ausztriában például olyan magyar írók neve vált ismertté, mint Esterházy, Dalos, Nádas vagy Eörsi.

Az irodalmi termékek újraértékelése 1989-ben, a vasfüggöny lebontása után kezdődött el. A „kelet-európai” államok irodalma (mindenekelőtt a szamizdat és emigrációs irodalom) visszanyerte szabadságát, de elvesztette politikai jelentőségét. Ráadásul súlyos anyagi nehézségek nyomászták jelenleg az irodalom képviselőinek életét. (Vö. Dalos 1992 és Kruntorad 1991) De a politikai változások mégiscsak nagyfokú érdeklődést váltottak ki az „ismeretlen” szomszéd és annak irodalma iránt.

(Wernitzer Julianna: 10 Jahre ungarische Literatur in Österreich, in: Lenau-Forum, 18. évf. 1—4. folyam, Stockerau 1992)

Kulturális szomszedság

A Szlovákiával (korábban Csehszlovákiával), Magyarországgal és Szlovéniával közvetlenül szomszédos Burgenlandban két olyan lap jelenik meg, amelyek szerepet játszanak a „kelet-európai” irodalmak népszerűsítésében: a „Wortmühle” (Szómalom) és a „Pannónia”, de mégsem mondható az, hogy nagyon megkoskodtak ismereteink a szomszédos országok kultúrájáról, irodalmáról és történelméről. A horvát, magyar, roma nemzetiségek jelenléte Burgenlandban megkövetelne a közvetlen kapcsolatok kiépítését más kultúrákkal, de gyakran hiányzik a kezdeményezés és a megfelelő érdeklődés az ügy iránt.

A nagymartoni Irodalmi Központ (Literaturhaus) az Európai Unió határmezsgyéjén keresi határon túli partnereit és a velük való kapcsolat témáit. A térség ismét feszültségektől terhes, de most nem a vasfüggöny teszi azzá. Burgenlandi szálláshelyén a nagymartoni Irodalmi Központ annak a Közép-Európanak a része akar lenni, amelynek arculata csak most körvonalazódik.

Rendezvényeink programja

A Házat 1994 júniusában nyitották meg. A nyitány „A magyar irodalom vonulatai” nevű rendezvényünk volt. A magyar írók munkái német nyelven olvashatók, tehát rendelkezünk a legjobb fordításokkal. Néhány szerző (Kertész Imre, Dalos György) német nyelven is újrafoglalmazta mondanivalóját; a többieket műfordítók (köztük Tania Golden színésznő) tolmácsolták németül.

A műfordítók, szövegértelmezők, irodalomkritikusok munkája számunkra igen fontos, mert csak az ő közvetítésükkel jutnak el ezek a munkák a német nyelvű olvasókhöz.

Műsoraink leggyakoribb formája a felolvasás, de ígéretes kezdeményezésnek bizonyult a filmbemutató is. Bacsó Béla. A tanú című filmjének bemutatása vagy az Ausztriában élő magyar nemzetiségiek sorsáról rendezett kerekasztal-beszélgetés és vita új látószövegeket tárt fel a nézők, illetve a hallgatók számára.

A rendezvények másik súlypontja a cseh irodalom volt. 1995 elején nyitottuk meg a Richard Berczeller életét és munkásságát bemutató kiállítást. Richard Berczeller Sopronban született 1902-ben, orvos volt Mattersburg/Nagymartonban, de 1938-ban családjával együtt menekülnie kellett a nemzetiszocialista terror elől. New Yorkban teremtett új egzisztenciát és a 60-as években kezdett el írni. Többek között a híres „New York Times”-ban közölte írásait.

A „Sopron—Mattersburg—New York” alcímet viselő kiállítás a Soproni Múzeum Lábasházában is megtekinthető volt április 20. és május 20. között.

A nagymartoni Irodalmi Központban (Literaturhaus) 198 schillingért megvásárolható az a kötet, amely a kiállításokkal kapcsolatos anyagokat, valamint Gerhard Baumgartner, Peter H. Berczeller, Thomas Klestil, Norbert Leser, Anton Pelinka, Joachim Riedl, Fred Sinowatz és Karl Stix referátumait, előadásait, tanulmányait tartalmazza.

A Ház (Literaturhaus) eddigi legeredményesebb rendezvénye az 1995-ös Frankfurti Könyvásáron való részvétel volt. Az osztrák pavilon a következő címmel hirdette meg programját: „Ausztria és Közép-Kelet-Európa irodalma — belső és külső látószöveg nézve”. Ezen a könyvvásáron Dalos György, Eörsi István írók, valamint Kovács Éva és Wernitzer Julianna irodalomtudósok is részt vettek.

Az 1996-os év főbb témái: Magyarország — 1956, német nyelvű irodalom Romániában és a burgenlandi irodalom. Jelenleg Hans Wetzelsdorfer fotókiállítása tekinthető meg burgenlandi írókról, költőkről.

A rendezvények költségeit, kiadásait az Oktatásiügyi és Művészeti Minisztérium, a Kutatásügyi Minisztérium anyagi alapjából, valamint a burgenlandi tartományi kormányzat pénzügyi támogatásából fedezzük. A könyvtár felépítése pénzügyi okokból valószínűleg késni fog.

Az egyesület

1994 januárjától a Ház (Literaturhaus) önálló egyesület, de vezetőségi tagjai nem irodalmárok: Alfred Lang (elnök), Grete Wallmann (jegyzőkönyvvezető), Franjo Schruiff (pénztáros), Barbara Tobler és Andreas Racz tagok. Az irodalmi tanács tagjai: Dalos György és Jaroslav Soucek.

A Háznak jelenleg két alkalmazottja van: Mag. Dr. Traude Horvath (igazgató) és Karla Stifter (könyvtáros). Nagyszabású rendezvényekre (például a Frankfurti Könyvvásár), kiállítások rendezésére külső munkatársakat toborozunk.

TRAUDE HORVATH

tott, tágas könyvesboltban, ami a Books and Books nevet viseli.

Az, hogy Londonban összejön 25—30 ember egy ilyen angol nyelvű versolvasó estre, nem kis dolog. De ugyanez Floridában? Élmény. Magával ragadó élmény látni, hogy fiatal fiúk és lányok hogyan hallgatják ezeket a messziről hozott, más gyökerekből táplálkozó, s valahol mégis hozzájuk szóló verseket — az én verseimet, Clive Wilmer és jómagam fordításában. Talán a versekből kiszűrődő emig-

ráns-sorsra is reagáltak, hiszen sok volt közöttük a kubai, dél-amerikai emigráns. Ők értették, mi az, ami engem izgat, elszomorít vagy megörvendeztet. És örülök, hogy elmentem Floridába, mert Miami most már nem csupán a hálalkodó, öröknyaras jólét szinonimája számomra, hanem egy olyan hely, ahol „értik a hexametert is”, ahol a líra, szóljon angolul vagy csak fordításban angolul, mégis otthonra, olvasókra talál.

GÖMÖRI GYÖRGY